

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-126>

УДК 342.7

Сачук Б.П., Хасія М.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

СТАНОВЛЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті авторами розглядається процес та передумови становлення четвертого покоління прав людини, як нових невід'ємних можливостей і свобод людської особистості та їх розвиток. порушується питання щодо трансформації конституційно-правового статусу особи виходячи з сучасних тенденцій. Для об'єктивного дослідження становлення прав четвертого покоління у сучасному вимірі, аналіз орієнтований на правовий розвитку нових правових можливостей. Проаналізовані окремі права, що належать до четвертого покоління, їх конституційне та законодавче закріплення в деяких країнах світу. Класифікація, відповідно до якої права людини включають чотири покоління останніх, дозволяє виділити тенденції, притаманні появі та правовому закріпленню означених прав.

Ключові слова: четверте покоління прав людини, біологічні (соматичні) права, нормативне закріплення, законодавство.

Sachuk Bohdana, Khasiia Miranda

Yaroslav Mudryi National Law University

BECOMING THE FOURTH GENERATION OF HUMAN RIGHTS

Summary. The article deals with the process and preconditions of the formation of the fourth generation of human rights as new inalienable opportunities and freedoms of the human being. The question concerns the transformation of the constitutional and legal status of a person based on current trends. For an objective study of the formation of the rights of the fourth generation in modern terms, the analysis focused on the legal development of new legal possibilities. Found that scientific and technical progress has opened up many opportunities. This allows us to talk about a substantially new milestone in the development of human rights – the fourth generation, which includes biological rights, human rights on the basis of sexual orientation and sexual identity. The authors analyze the circle of rights belonging to the fourth generation, the possibility of their legislative consolidation by countries of the world. The classification according to which human rights include the four generations of the latter, allows one to distinguish the tendencies inherent in the appearance and legal consolidation of the designated rights. The rights of the fourth generation are relatively new and are in the stage of active development and discussion. In our opinion, the above-mentioned rights include human rights that arose as a result of the development of medicine, biology, technology, and changes in general moral principles. Most of the rights of the fourth generation are not sufficiently regulated at the legislative level. Individual biological rights are need to be enshrined in the rules of law, since there is a new approach to personality, which is already reflected in the international acts and in the legislative acts of states. But before securing these human rights as the rights of the next generation, it is necessary to conduct a study and to ensure that the consolidation of these rights will not have negative consequences for the society.

Keywords: fourth generation of human rights, biological (somatic) rights, normative consolidation, legislation.

Постановка проблеми. Питання виникнення, розвитку та існування найбільш актуальних, але найменш доктринально досліджених прав людини, що становлять, так зване четверте покоління таких прав, з набуттям їх великої суспільної поширеності вимагає відповідного теоретичного опрацювання та правового регулювання. Зважаючи на те, що четверта група прав людини є досить суперечливою, право як система норм, повинно давати швидку та адекватну реакцію на такі різкі суспільні зміни шляхом їх нормативного закріплення, зокрема, трансформації конституційно-правового статусу особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему становлення четвертого покоління прав людини досліджували багато вчених-юристів, зокрема О. Аврамова, С. Алексеев, О. Барабаш, В. Басік, В. Горбаль, А. Ковшик, Р. Кравченко, П. Рабінович, М. Лаврік, А. Ковлер, О. Старовойтова, О. Солнцев, О. Жидкова, О. Тарас'янц та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїх наукових працях вчені досі не приділяли ретельної уваги нормативному закріпленню прав людини четвертого по-

коління у законодавчих актах держав та міжнародних актах.

Метою статті є окреслення перебігу становлення, розвитку та закріплення прав четвертого покоління серед держав, які вже демонструють свій рівень демократичності та цивілізованості шляхом імплементації прав четвертого покоління у своє національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Покоління прав людини – це класифікація визначених і нормативно структурованих властивостей і особливостей буття людини, які є невід'ємними і виражають відносини такої людини з окремими індивідами, державою або суспільством взагалі [8, с. 163]. Така класифікація відбувається за історичним розвитком тих чи інших прав. І хоча традиційно їх прийнято поділяти на три групи, в умовах сьогодення вже неможливо ігнорувати четверту групу, яка сформувалася в результаті абсолютно нових суспільних відносин, комплексних історичних, політичних, соціальних та економічних змін.

Єдиного визначення, так саме як і чіткого переліку, четверте покоління прав людини ще не отримало. Серед науковців досі не має єдності

щодо того, які саме права можна вважати правами нового покоління. Венгеров А.Б. називає чотирьох покоління правами людства: право на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні, інформаційні права тощо [3, с. 12]. Інші пов'язують виникнення нового покоління прав з біомедичними дослідженнями або правам, які з'являються з розвитком науки. Деякі науковці, наприклад Романовський Г.Б., перелік прав четвертого покоління обмежує правом на самогубство, на евтаназію. При цьому евтаназію і самогубство розглядає як елементи права на смерть [4, с. 233]. Безумовно, різноманітність наукових думок обумовлена підвищеною актуальністю досліджуваних прав і свідчить про необхідність ретельного вивчення кожного запропонованого права окремо. З іншого, це вказує на невизначеність доктрини при вирішенні питання про єдину систему прав XXI століття.

І хоча чіткого нормативного закріплення переліку прав досі не існує, можна зробити узагальнений висновок щодо тих прав, які наукова спільнота завжди згадує у своїх працях. Приблизний перелік основних прав четвертого покоління дають Аврамова О. та Жидкова О., які до цієї групи зараховують права на: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю та незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами [1, с. 104]. Важливим та необхідним буде зауваження стосовно правомірності реалізації таких прав, яка досягається шляхом бездоганного і неухильного додержання усіма суб'єктами детальної законодавчої регламентації порядку їх використання.

Останнім часом серед юристів дуже поширеною є полеміка щодо природи соматичних прав людини та їх нормативного регулювання. Науковцями активно розробляється нова доктрина і судова практика йде новим шляхом, приймаючи свої рішення на користь прав на охорону життя, здоров'я людини і її захист на усіх етапах життя.

Французький законодавець, наприклад, прийняв закон від 29 липня 1994 року № 94-653 «Про повагу тіла людини і вилучення й використання частин і продуктів людського організму» чи, так званий, закон про «біоетику», норми якого потім були відтворені у Кодексу про суспільне здоров'я, а також кримінальному та цивільному кодексах. Наводячи окремі приклади, можна назвати: право на повагу інтимного життя (Конституція Андори), право дитини на повагу сексуальної недоторканності (Конституція Бельгії), право одружуватися й засновувати сім'ю (Конституція Боснії і Герцеговини), право на вільне прийняття рішення про народження дитини (Конституція Македонії). Однак слід зазначити, що жодна з нині діючих конституцій не містить право на зміну статі, право на смерть [2, с. 72].

Тож для наочного прикладу нормативного закріплення прав людини нового покоління, розглянемо ці декілька найбільш резонансних прав сьогодення, які створюють конфлікти та протиріччя серед наукової спільноти. Одними з найбільш нині поширених, на нашу думку, є права що стосуються гендерної ідентичності. Взагалі,

за Бреусом С.М., гендерна ідентичність – це глибоке усвідомлення тією чи іншою особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, що може як збігатися, так і не збігатися зі статтю за народженням, включаючи індивідуальне відчуття свого тіла та інші прояви гендера (тобто «гендерне самовираження»), такі, як одяг, мова й манера поведінки [5, с. 84]. Своєї поширеності вони набули завдяки революційним перетворенням у взаємозв'язку правових та моральних норм, результатом чого було закріплення у нормативних актах держав заборону дискримінації за будь-якими ознаками, зокрема ЄС вже давно поширює політику боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Про це йдеться і в Лісабонському договорі (01.12.2009), і в спеціальних однойменних резолюціях Ради Європи № 1728 (2010) та Рекомендації № 1915 (2010) «Дискримінація за принципом сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності».

Ліберальне ставлення демонструє Іспанія, де за чинним законодавством, «Ley de Identidad de Género» (Закон про статево-ідентичність), громадяни мають доволі широкий спектр прав та свобод щодо зміни своєї статі, що стосується навіть можливості змінити ім'я в паспорті ще до операції. В даному випадку необхідно надати довідку від лікаря, яка підтверджує, що фізіологічна стать людини не збігається з його істинною гендерною ідентифікацією.

Державна політика щодо цього комплексу прав не має бути надто радикальною, адже в кожному праві нового покоління є «зворотна сторона медалі», тож підхід до нормативного становлення цього комплексу прав треба обирати з обережністю. Зокрема, противники сучасної гендерної політики побоюються, що гіршими з наслідків буде утискання прав осіб, які мають традиційну гендерну ідентичність; загроза демографічній ситуації чи, навіть, порушення психологічних основ статево-рольової поведінки. Чи мають такі побоювання реальну обґрунтованість – питання спірне.

Найбільш критиковані суспільством на сьогодні є права, які стосуються біологічного перебігу життя людини. Це право особи на евтаназію та право на клонування. Конституції більшості демократичних держав, в тому числі і України, закріплюють та забезпечують кожній людині правову охорону її життя. Так, наприклад стаття 15 Конституції Іспанії закріплює, що всі мають право на життя, на фізичну і моральну недоторканність, і ніхто не може ні в якому разі піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню. Скасовується смертна кара, за винятком випадків, передбачених військовими кримінальними законами на час війни. А Конституція республіки Ірландія у ст. 40 зазначає – держава повинна, зокрема, своїми законами, наскільки можливо, охороняти від несправедливих нападів, а в разі якщо така несправедливість здійснена – захищати життя, особистість, добре ім'я і майнові права кожного громадянина. У зв'язку з цим постає питання необхідності законодавчого закріплення «права на смерть».

За Грищенко О., евтаназія – це практика припинення або скорочення лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, з метою їх припинення

[12, с. 33]. Ключовою фігурою тут є лікар, який і проводить процедуру переривання людського життя.

Використання навмисного позбавлення життя пацієнта не є новелою у сучасних реаліях багатьох країн, оскільки законами навіть визначений порядок підготовки і проведення цієї процедури. На додаток, евтаназія використовується у багатьох державах світу попри її законодавчу легалізацію.

У Нідерландах застосування евтаназії регламентується «Toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding» (офіційно «Акт про припинення життя на прохання і допомогу в самогубстві») від 01.04.2001 року та кримінальним законодавством. Бажання піти з життя за допомогою евтаназії здійснюється за наступною схемою: інформування лікаря, дозвіл від комісії з етики, в разі відмови – прокурор і комісія від міністерства охорони здоров'я, благополуччя і спорту (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport). Унікальність Нідерландського законодавства щодо евтаназії полягає в тому, що жодна зі сторін (пацієнт та лікар) не мають абсолютно права на застосування такого роду операції. Іноземцям відмовлено в процедурі евтаназії на території Нідерландів (оскільки будуть порушені деякі пункти вимог до лікаря) [7, с. 39].

«Toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding» попри все, не йде врозріз з міжнародними Конвенціями і основними правами особистості, таких як право на життя закріплене в ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і ст. 2 Європейської Конвенції з прав людини. Це дає нам змогу зробити висновок, що «право на смерть» не опонує основоположному праву кожної людини «на життя».

Більш спірним соматичним правом нині є право на клонування людини. Під час вирішення питання про його легалізацію, законодавчі органи повинні враховувати усі негативні аспекти. Барабаш О.О. визначає основні проблеми закріплення такого права, серед них:

По-перше, перешкодою стане релігія та мораль, оскільки вони стверджують, що людина є результатом божого промислу. Клонування ж втрутиться в природний хід формування генетичного коду особистості, лишить людину її індивідуальних рис. Шляхом клонування людина приміряє на себе повноваження Бога, що є неприпустимим для релігійних канонів.

По-друге, перешкодою стає неможливість визнання та закріплення такого права в міжнародних актах та національних актах законодавства держав світу. Сьогодні більшість країн не просто відмовились від закріплення права на клонування людини, вони навіть зазначають у своєму законодавстві заборону поширення такого права [6, с. 216].

Найбільшим противником процесу клонування людини є церква. Наприклад, Ватикан не раз

наголошував на цілковитій неможливості втручання в акт божественного творіння. 10 березня 2008 року католицький єпископ Джанфранко Джиротті перерахував в інтерв'ю сім нових смертних гріхів. Третім з «нових» гріхів стали експерименти в області генетики. Така бурхлива реакція церкви була у відповідь на успішне клонування вівці у Великобританії. В розвинених країнах, зокрема США, Німеччині, Франції, Іспанії, Данії навіть діє заборона на державне фінансування досліджень у цій сфері.

Висновки і пропозиції. Права четвертого покоління є відносно новими та перебувають на стадії активного розвитку та обговорення. У зв'язку з цим виникає безліч проблем правового, морального та концептуального характеру. Швидкоплинність науково-технічного прогресу стає для людства як надією, так і загрозою, новими викликами, що потребують раптові реакції від тих суб'єктів, що закріплюють порядки реалізації нових прав. А відповідно певні досягнення в галузі забезпечення прав людини неминуче приводять до розширення й подальшого вдосконалення системи прав людини. Подальший розвиток законодавства у сфері здійснення прав людини повинен здійснюватися комплексно, з урахуванням останніх тенденцій розвитку правової системи.

Зі свого боку, держава повинна докладати колосальні зусилля задля стимулювання теоретичного та практичного розвитку прав людини нового покоління. Моральну трансформацію глобалізованого суспільства неможливо ігнорувати, а це зобов'язує до відповідної реакції у вигляді правової регламентації у конституціях та законах. І хоча такий розвиток неминучий, окремі групи прав слід досліджувати дуже ретельно та обережно для запобігання необрунтованому утисканню інших прав людини.

Аналіз прикладів успішного досвіду зарубіжних держав дає нам всі підстави вважати, що права четвертого покоління все ж таки можна виділяти в окрему групу, оскільки науково-технічний прогрес, а разом з ним і нові технології породжують нові проблеми та трансформують розуміння традиційних цінностей, що потребують нормативного закріплення нових, нині невідомих суспільних відносин, в яких виникатимуть нові, потребуючі додержання і захисту права, свободи та інтереси людини. Розвиток прав людини ніколи не зупиняється, навпаки, такі права прямують за економічним, культурним, науковим та моральним розвитком. Поява в системі законодавства нових правових можливостей значно удосконалює її, прискорює загальнолюдський розвиток. Закріплення таких положень у нормативно-правових актах вказує на реальне становлення прав людини нової, четвертої групи, які вже сьогодні заповнюють прогалини у реальних суспільних відносинах.

Список літератури:

1. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 101–107.
2. Абашидзе А.А., Солнцев А.М. Новое поколение прав человека: соматические права. *Московский журнал международного права*. 2009. № 1. С. 69–82.
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов. Москва : Юриспруденция, 2000. 478 с.
4. Романовский Г.Б. К вопросу о праве на смерть как юридической основе легализации эвтаназии и самоубийства. *Медицинское право Украины: проблемы управления та фінансування охорони здоров'я* : Матеріали

- III Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права / Упор. Сенюта Г.Я., Терешко Х.Я. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2009. С. 232–234.
5. Бреус С.М. Международно-правовые стандарты и иностранный опыт в сфере гендерной идентичности. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 3. С. 83–87.
 6. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 213–217.
 7. Несинова С.В., Князева Ю.С. Нове покоління прав людини: сучасні проблеми класифікації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 36–42.
 8. Ковшик А. Покоління прав людини: поняття та загальна характеристика. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1/Kovschik.pdf>
 9. Гайдайчук І. Право людини на евтаназію : міжнародно-правове закріплення та практика. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М.І. Пашковський; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2013. С. 225–228.
 10. Хажинський Р.М. Соматичні права людини: зарубіжний та вітчизняний досвід правової регламентації. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 23–32.
 11. Йорыш А.И. Правовые и этические проблемы клонирования человека. *Государство и право*. 1998. № 11. С. 12–33.
 12. Грищенко О. Проблема клонування: суспільний та правовий аспект. *Юридичний журнал*. 2005. № 10. С. 33–35.
 13. Мартинюк-Гресь С. Евтаназія: «за» чи «проти»? *Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик*. 2008. № 47.

References:

1. Avramova, O., & Zhydkova O. (2010). Chetverte pokolinnya prav lyudyny: postanovka problem [The Fourth Generation of Human Rights: Problem Statement]. *The Law of Ukraine*, no. 2, pp. 101–107.
2. Abashidze, A.A., & Solntsev, A.M. (2009). Novoye pokoleniye prav cheloveka: somaticheskiye prava [New generation of human rights: somatic rights]. *Moscow Journal of International Law*, no. 1, pp. 69–82.
3. Vengerov, A.B. (2000). Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik dlya yuridicheskikh vuzov [Theory of State and Law: a textbook for law schools]. *Jurisprudence*, 478 p.
4. Romanovskyy, H.B. (2009). K voprosu o prave na smert' kak yurydycheskoy osnove lehalizatsyy évtanazyi y samoubyystva [On the question of the right to death as a legal basis for the legalization of euthanasia and suicide]. *Medical Law of Ukraine: Problems of Healthcare Management and Financing: Materials of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on Medical Law*.
5. Breus, S.M. (2014). Mezhdunarodno-pravovyye standarty i inostrannyi opyt v sfere gendernoy identichnosti [International legal standards and foreign experience in the field of gender identity]. *Science Notes by the Institute of Legislation of the Supreme Parliament for Ukraine*, no. 1, pp. 83–87.
6. Barabash, O.O. (2016). Chetverte pokolinnya prav lyudyny: zahal'noteoretychna kharakterystyka [The fourth generation of human rights: general theoretical description]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Law Sciences*, no. 837, pp. 213–217.
7. Nesynova, S.V., & Kniazieva, Yu.S. (2015). Nove pokolinnya prav lyudyny: suchasni problemy klasyfikatsiyi [New Generation of Human Rights: Modern Classification Problems]. *Bulletin of the University of Dnipropetrovsk named after Alfred Nobel. Series: Law Sciences*, no. 2, pp. 36–42.
8. Kovshyk, A. Pokolinnya prav lyudyny : ponyattya ta zahal'na kharakterystyka. UDL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1/Kovschik.pdf>
9. Haydaychuk, I. (2013). Pravo lyudyny na evtanazyiu : mizhnarodno-pravove zakriplennya ta praktyka [The human right to euthanasia: international legal consolidation and practice]. *Mizhnarodni chytannia z mizhnarodnoho prava pamiati profesora P.Ie. Kazanskoho* : materialy chetvertoi mizhnar. nauk. konf. (m. Odessa, 8-9 lyst. 2013 r.) / vidp. za vypusk k.i.u.n., dots. M.I. Pashkovskiy; Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odessa : Feniks.
10. Khazhyns'kyy, R.M. (2015). Somatychni prava lyudyny: zarubizhnyy ta vitchyznyanyy dosvid pravovoyi rehlementatsiyi [Somatic human rights: foreign and domestic experience of legal regulation]. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University «Odessa Law Academy»*, vol. 4, pp. 23–32.
11. Yorysh, A.I. (1998). Pravovyye i eticheskiye problemy klonirovaniya cheloveka [Legal and ethical problems of human cloning]. *State and Law*, no. 11, pp. 12–33.
12. Hryshchenko, O. (2005). Problema klonuvannya: suspil'nyy ta pravovyy aspekt [Cloning Problem: Social and Legal Aspect]. *Legal Journal*, no. 10, pp. 34–39.
13. Martynyuk-Hres', S. (2008). Evtanaziya: «za» chy «proty»? [Euthanasia: For or Against?]. *Ukrainian weekly general political educational*.